

150 let Psychiatrické nemocnice Kosmonosy

V roce 1688 se hrabě Heřman Jakub Černín z Chudenic pustil do stavby piaristického gymnázia v návaznosti na kostel Povýšení svatého kříže v Kosmonosích (Francesco Caratti 1674), aniž tušil, co tím způsobí. Jeho vzdělávací zařízení bylo dokončeno roku 1694 a poté prodělalo celou řadu peripetií a zvrátů v důsledku nejprve josefínských reforem, pak průmyslové revoluce. Opuštěnou budovu (dnes objekt „S“) po dvouleté debatě zakoupila Země česká pro účely péče o choromyslné. Výrazně se v tom angažoval mladočeský poslanec, známý nakladatel a vydavatel (Národní listy) dr. Eduard Grégr (1827-1907). Rozhodnutí padlo na Českém zemském sněmu dne 16. února 1866, adaptace včetně nástavby 2. patra probíhala v letech 1867-1869 s jistým zdržením v důsledku prusko-rakouské války. Tu jsme sice neslavně prohráli, ale ústav pod názvem „Königlich böhmische Landes-Irren-Anstalts Filiale zu Kosmanos“ přesto vznikl. 27. dubna 1869 byli přijati první pacienti, a to železničním transportem 51 mužů z Prahy. S titulem řídícího primáře filiálku vedl MUDr. Karel Kutil (1823-1902, pohřben na kosmonoském hřbitově), který přišel z pražského ústavu (Kateřinky) a v roce 1887 odešel na místo ředitele v Dobřanech.

Kosmonoský ústav byl tehdy pobočkou pražských Kateřinek (vznik jejich zárodku jako oddělení Všeobecné nemocnice v Praze 1790, jako samostatného Zemského ústavu 1846, zánik 1942) byly tehdy spolu s ústavem Brno-Černovice (otevřen 1863) jedinými ústavy pro choromyslné. Obě zařízení byla strašlivým způsobem přeplněna a zavalena požadavky na další příjmy při velmi omezenou možností přesouvat klidné chronicky nemocné do sociální sféry. Příčinou této psychiatrické exploze byl rozpad rodinných a lokálních sociálních zázemí v rámci průmyslové revoluce s velmi rychlým přesunem obyvatel do měst a výraznou změnou způsobu života milionů lidí. Náhle nebylo, kdo by se soustavně postaral. Nejen o duševně nemocné, ale mentálně retardované a tehdy neřešitelné epileptiky, považované za psychiatrické pacienty. K tomu se připojil alkoholismus a syfilitická onemocnění (progresivní paralýza). Lapidárně řečeno, dřívější vesnický „blázen“ se už neuplatnil při hospodářství či nebyl alespoň trpěn v obci; s překotnou industrializací se náhle stal společensky bezprizorným a neúnosným. Ukázalo se, že vedle psychiatrie není jiného medicínského oboru, který by byl tak provázán se sociální problematikou.

Zemské orgány v Čechách i na Moravě na tento vývoj reagovaly vždy s velkým zpožděním, řešily až neúnosně přezrálé poměry, a to důsledně nedostatečně, krátkozrakou drobečkovou politikou bez plánu a rozhledu. Vládla improvizace pod bezprostředním tlakem. Tak trochu zemská tradice, která samozřejmě s dneškem nemá vůbec nic společného. To bylo za Rakouska. U nově otevíraných psychiatrických kapacit bylo již před slavnostním přestřizem pásky jasné, že nebudou stačit a také byly okamžitě přeplněny. Nicméně každý pacient měl alespoň vlastní lůžko a nemusel nocovat po chodbách a provozních místnostech či se bát jít se v noci vymočít, aby o svou postel nepřišel. Nebylo to nadlouho. Stejná situace se opakovala ve 30. letech, nejvíce vyhocená pak bývala tradičně v Brně.

Pro ilustraci: V roce 1871, dva roky po zahájení, se kosmonoský ústav musel postarat o 394 pacientů, kapacita se tak hned po zprovoznění ukázala jako příliš malá. Jen 282 mužů mohlo být umístěno ve vlastním objektu léčebny, kdežto pro 112 žen bylo nutno pronajmout nedalekou budovu, zvanou „Štíft“. Duševně choré ženy tak celé roky sdílely budovu s obecní školou, dokud se je nepodařilo odsunout do jiné, mladší filiálky v Horních Beřkovicích.

Nové ústavy vznikaly v Čechách i na Moravě metodou metastáz, tedy otevíráním filiálek mateřského ústavu, které se dříve či později osamostatnily. Teprve tehdy získaly vlastní spádovou oblast a mohly mít vlastní příjem pacientů, kdežto v roli filiálek pouze přebíraly bezperspektivní, velmi chronické a nepropustitelné pacienty z metropole. Těmito deportacemi se částečně zlepšil problém Prahy a Brna, ale přesunul se jinde. Tuto zdravotně-sociální roli hrály Kosmonosy až do roku 1897, kdy se osamostatnily a staly se významným zařízením s rozsáhlým spádovým rajónem v části středních Čech, v Čechách severních a severovýchodních, od Děčína až po Broumov, jak stanovila vyhláška českého místodržitele hraběte Coudenhove z roku 1897. Jádrem této oblasti zůstává dodnes, i když již není nijak kodifikováno, jen přetrvává v rámci svobodné volby pacienta jako převažující a geograficky logická zvyklost.

Od 1. července 1897 se ústav stal samostatným a jeho v pořadí druhý řídící primář MUDr. Karel Ulrich (1851-1914, rovněž pohřben na kosmonoském hřbitově) byl jmenován ředitelem. Osamostatnění navázalo na rozsáhlou výstavbu pavilonů (1895-1897), kdy areál dnešní Psychiatrické nemocnice nabyl svého dnešního rozsahu a zhruba i podoby. Tehdy se již přiblížil tisícovce hospitalizovaných, ve 30. letech pak byla běžná provozní hodnota 1350 díky dalším dvěma budovám, postaveným 1910-1911. Pro srovnání: dnes je lůžek 500. Od prapočátků jsme ovšem nejen kapacitou, ale zejména svou činností, pobytovými podmínkami, léčbou a přístupem k nemocným dnes vzdálení celé světelné roky. Kdo by se tedy v médiích dočetl, že v psychiatrických nemocnicích je to pořád stejné jako v 19. století, ať by to tvrdil kdokoli, bude s jistotou vědět, že tomu tak není. Pravý opak je pravdou. Všechno je jinak. Zcela a beze zbytku.

Množící se dezinformace poslední doby jsou jedním z důvodů, proč nabízíme veřejnosti další Den otevřených dveří. Lepší než slyšet a číst je vidět na vlastní oči. Nevěřící Tomášové si mohou i sáhnout. Všichni jsou srdečně zváni do druhé nejstarší psychiatrické nemocnice v České republice v době jejího významného jubilea.

Úplně na závěr upozorňujeme zájemce na podrobné zpracování historie PNK od počátků až do přelomu 40. a 50. let na <http://www.plkosmonosy.cz/historie.html>

Prim. MUDr. Veronika Kotková
náměstkyně pro léčebnou péči PNK